Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Folk fra Skåde

En publikation udgivet af Højbjerg Lokalhistoriske Samling i 1995.

Folk fra Skåde.

Landsbynavnet Skåde betyder "fremspring i terrænet", hvilket passer godt til de store bakkedrag her omkring. Landskabeligt præges sognet stærkt af Holme bjerge og Skåde bakkers randmoræner. Det højeste punkt er Jelshøj med sine 128 meter. Helt siden stenalderen har der boet folk i det skovrrige, bakkede terræn. Lad os starte historien i 1776, hvor den ældste søn fra en af gårdene i Skåde by mødte til tjeneste ved Jydske Infanteri Regiment, hvor han fik nr. 63. Den 20 årige landsoldat hed Mads Pedersen. Han kunne nu se frem til 8, måske 12 år som soldat. Det var ikke lyse udsigter for den unge mand, der gerne ville have en fæstegård, når en sådan engang inden længe blev ledig. Allerede i 1777 blev en gård ledig i Holme by. Nu blev den unge mand trolovet med Maren Jensdatter. Giftemålet blev aftalt og han kunne søge fæstet på gården i Holme. Mads fik fæstebrev og blev derved udløst fra militæret. Det har måske ikke passet nådigherren på Marselisborg, der nu skulle stille en anden i stedet. Det blev Mads Pedersens broder Peder, der nu skulle springe soldat, mens Mads skulle betale penge i indfæstning.

Indtil midten af forrige århundrede gik vejen fra Århus til Odder lidt østligere gennem Skåde end i dag. I dag kaldes vejen Oddervej, før hed den Hads Herreds vej. Den endnu ældre vej hed Norsmindevej. Lidt syd før krydset Oddervej - Rosenvangs Alle svinger Oddervejen først lidt mod øst og så mod vest, mens husrækken på østsiden viger mod øst og giver plads for vejen op mod Frederikskirken. Lidt syd for denne vejgaffel gik den gamle Norsmindevej fra ind over de arealer, der nu kaldes Emiliehøj og videre sydpå. Her er næsten alle spor slettet af de store lergrave. En af de gamle bygårde i Skåde (nr. 5) fik ved udskiftningen i 1783 sin mark ned mod Skidenpøt og den nuværende Oddervej følger denne marks vestlige skel, mens den gamle Norsmindevej gik skråt gennem marken op forbi Skåde bys fælles lergrav ved Emiliedalsvej og sydpå. Gården blev flyttet ned på marken og kaldes her Teglværksgården, fordi der efterhånden åbnedes store lergrave til den voksende teglværksproduktion.

Den første brugsforening i Skåde blev bygget i 1872, den hører til blandt de ældste danske brugsforeninger. De kunder, der kom i butikken i de første 40-50 år, kunne stort set deles i to grupper. Der var landbrugerne og en del teglværksarbejdere, der arbejdede på Emiliedal og Kragelund, de to største teglværker. Teglværksarbejde var i høj grad sæsonarbejde. Landbrugerne og teglværksarbejderne var politisk meget uenige, men modsætningerne var dog ikke større end at man kunne samles i en brugsforening og der var både landbrugere og teglværksarbejdere i Skåde Brugsforenings bestyrelse. Bag den gamle Skåde skole, der blev nedlagt i 1906, lå der indtil omkring 1910 en vindmølle, hvor skådebønderne fik malet deres korn, og på hjørnet af Jelshøjvej og Skådevej lå en vippebrønd, hvor byboerne hentede deres vand.

Kilde: Østjydsk Hjemstavn årg. 1983
Holme sogn af August F. Schmidt

Optegnelser fra Skåde 1964-65 af Sigurd Nikolajsen

I 1964-65 nedskrev Sigurd Nikolajsen nogle erindringer fra Skåde og Holme Bjerge.

Følgende er uddrag af optegnelserne.

Blinde Maren
var gift med gårdejer Peter Lybæk, Skåde. De fulgtes gerne hånd i hånd, når de var i Århus. Når Peter sammen med andre bymænd traf hinanden, skulle de gerne ind for at nyde et par kaffepunche på en beværtning. Peter bandt så den blinde Maren ved gelænderet udenfor med et lille stykke reb, som de for en sikkerhedsskyld havde med sig. Varede det så for længe, inden mændene kom ud igen, gav Maren ondt af sig, når de endelig kom ud til hende. Peter dæmpede hurtigt Marens vrede ved at forklare de andre mænd, at sådan var hun slet ikke derhjemme, der var hun den bedste og skikkeligste kone, man kunne tænke sig og så gik de videre i god forståelse. Deres gård lå ved Skådevej og blev senere solgt til deres søn Anders Holm (Lybæk), der nogle år senere solgte den til Emiliedal Teglværk. Markerne var den nu nedlagte golfbane samt teglværkets øvrige arealer. Anders Holm, som i daglig tale blev kaldt Lybæk, købte så Elverhøj - den nuværende Skåde Højgård. Han drog en del til marked og handlede både her og der. Fra et sådant marked kom han i selskab med gårdejer Jakob Hansen i Testrup og lovede at køre ham hjem, hvilket han også gjorde. Da de kom til Testrup, skulle hestene spændes fra og have et foder hakkelse. Nu foreslog Jakob Hansen, der ikke var særlig gode venner med dr. Jens Nørregaard på Testrup Højskole, at Anders Lybæk kunne køre over på kroen (Testrup Højskole) og få hestene sat ind. Anders kørte så over på den formodede kro, slog nogle vældige knald med pisken foran dr. Nørregaards hoveddør. Inde på dr. Nørregaards kontor blev der stor opstandelse, han sprang ud på trappen og skældte den arme Anders ud for al den uro, han vakte på højskolen, men Anders var i godt humør og brugte sit gamle mundheld og sagde: "Er der noget der hysker?" (er der noget i vejen). Herover blev dr. Nørregaard, som var en stridbar mand, endnu mere altereret og jog Anders ud af gården. Imens var Jakob Hansen gået i seng for at hvile sig, og Anders måtte fortsætte ene i vognen til Skåde. Denne episode foregik før den første verdenskrig, sikkert omkring 1900-1907. Senere solgte Anders og hans kone Marie gården "Elverhøj" og købte "Karensminde" i Neder Bjergene, var der i nogle år og købte til sidst den gamle vævers ejendom, hvor der nu er gartneri, der indehaves af den nuværende ejer, gartner Madsen (1965).

Enkelte originaler levede i mange år i Skåde. En af dem arbejdede på teglværket, men var ikke ret hurtig til sit arbejde, hvorfor han blev kaldt Stille Jens.

En særpræget, men velbegavet mand, som vi kaldte gamle Ejler, boede i et lille hus, der i mange år kaldtes "Hjemmet", fordi ugebladet "Hjemmet" havde en reklame på gavlen af huset, der ligger ud til Bushøjvej. Ejler havde ordet i sin magt og stod gerne op ved politiske møder og sagde sin mening. Han levede ellers et stille liv, men dette blev i høj grad forstyrret af den første sygeplejerske, frøken Eliasen, som blev ansat i den daværende sygeplejerforening. Hun var ikke alene en gemytlig dame, men ville også gerne være noget for de gamle og så vidt mulig hjælpe dem med hygge og renlighed. En dag kom hun ind til gamle Ejler, nu havde han et vældig langt skæg, der nåede ham ned over brystet. Det ville hun gerne rede godt igennem for ham og vaske ham lidt, så han kunne komme til at se ordentlig ud. Skægget må åbenbart have været filtret lidt meget sammen, for lige med et tog den gode og nidkære sygeplejerske en saks og klippede gamle Ejlers prægtige skæg af. Dette tog han meget fornærmeligt op. Fra den tid var de to ikke gode venner. I gamle Ejlers hus boede tidligere (ca. 1890-1900) en ugift og noget udsvævende dame, som blev kaldt Ma-kjær (Maren Kjær), der fortælles, at hun ofte drak kaffepunche sammen med de Skåde bønder nede i Niels Eriksens gård og når disse havde fået så meget, at de begyndte at dratte af stolene, sagde hun at nu kunne hun lige så godt gå hjem, for nu var de ikke værd at drikke sammen med længere.

På "Skaadegaard" boede gårdejer Thomas Andersen omkring år 1900. Dens jorder lå øst

for Oddervej. Nu er her opført mange dejlige huse. Længere mod syd ligger Unge Hjems Højskole. Gårdejer Jens Bundgaards bygninger lå ved siden af "Skaadegaard" mod syd. Dens marker blev omkring år 1910 udstykket til husmandsbrug og gartneri.

Slagter Søren Pedersen og hans hustru Marie drev i mange år en slagterforretning i Skåde. Huset ligger der endnu, lige hvor den gamle bybrønd var på Jelshøjvej. Slagter Søren, som han blev kaldt, var en dygtig mand, der kørte rundt med sine varer i omegnen. Han var godt kørende og hans heste så veldresserede, at de ikke turde sætte i gang med køretøjet, selv om Søren slog det ene knald efter det andet med pisken over deres hoveder, før Søren sagde: "Kom så!". I hjemmet opvoksede en stor børneflok, hvoraf en, Peter Pedersen, købte Skåde Højgaard, efter at han i nogle år havde været mælkekusk. Søren var altid god ved sin hustru Marie, der var en arbejdsom og dygtig kone.

Den gamle møller Jens Andersen ejede i mange år Skåde Mølle og drev herfra en, efter den tids forhold, god virksomhed. Her voksede ligeledes en stor børneflok op, alle var meget virksomme. Sønnen Aksel byggede sig en forretning lige nedenfor møllen, hvortil der hørte et par tønder land med en grusgrav, hvor der nu ligger en vandbeholder. Aksel Jensen drev både slagterforretning og handel med kreaturer i mange år. Hans søn Leo har nu indrettet en moderne slagterforretning på samme grund.

Træskomand Søren Loft og hans kone Mariane hørte til de gamle borgere i Skåde. Deres hus lå på hjørnet af Odder Landevej og Jelshøjvej, nu Skåde Autoværksted, der er bygget op, hvor Skåde Brugsforening og Søren Lofts hus lå. Søren Loft var en stille og rolig mand, der passede sin træskoforretning og havde en stor kundekreds. Mariane var mere livlig og havde i butikken alskens slikkeri, så skolebørnene kunne forsyne sig, ja enkelte teglværksarbejdere fandt også vej til butikken efter skrå og røgtobak. Der var altid så hyggeligt i deres lille butik. Mariane havde også høns, som hun lod gå frit ud. Det blev dog maler Hansen, som boede på den anden side i den gamle skole, for meget. Som den skjælm han var, fandt han på at fylde sin hat med æg, og gik over og viste Mariane de mange dejlige æg, han havde fundet i sin have. Fra den dag kom Marianes høns ikke ud til naboerne. I dette hjem voksede nogle dygtige og arbejdsomme børn op. En datter blev gift med fisker Aage Mikkelsen, Lillenor ved Ajstrup. Aage Mikkelsen byggede senere Rude Strandhotel og hans datter og svigersøn ejer nu hotellet.

Smed Karl Frandsen og hans kone Ane havde i mange år smedie og værksted længere nede i byen. Smed Frandsen havde en stor kundekreds bl.a. Emiliedal Teglværk, der dengang havde mange heste, som skulle beslås. Frandsen var som andre smede noget galsindet, og det skulle helst gå efter hans hoved. Engang blev han uenig med Nymark på teglværket, der så bad ham sende en opgørelse over sit tilgodehavende. Således mistede Frandsen teglværket, der oprettede sit eget værksted. Senere overtog sønnen Frands Frandsen forretningen. Den gamle smed, som var stor og bred, havde en stue i den ene ende ud mod smedien, hvor han kunne følge det daglige arbejde. Her spiste han altid sin daglige frokost og inviterede gerne kunderne ind og få en bid brød og en kaffetår, som Frands' kone Marie gerne kom ind med, hvorpå han fik sig en sludder med de gamle kunder, mens Frands skoede heste. Da landevejen op gennem Skåde by blev udvidet, ny kørebane blev lagt, måtte amtet først købe et hus lige overfor smedens, men her ved den venstre side fyldte de en masse jord på og satte en cementmur lige udenfor smedens vinduer, så der ingen udsigt var til landevejen. Dette tog Frands sig meget nær, da han mente det var at forringe hans hus alt for meget, men der gik desværre et par år inden amtet besindede sig til at lade Frandsen få erstatning, så han kunne bygge sig et hus længere tilbage i haven. Efter Frands Frandsens død overtog dennes søn Karl Frandsen, forretningen, som nu er nedlagt (?). Karl er ugift og bor hos sin søster Anna og svogeren i det gode hus, som deres far fik bygget.

På Jelshøjvej boede Bager Jens og hans kone Ingeborg. Han må formentlig have været bager. De havde en lille ejendom ved siden af nuværende Deleurans med mark lige øst og nord for Skåde Højgaard og syd for Jelshøjvej. Jorden ejes nu af Fangel. De kørte i mange år til torvs og holdt midt på Store Torv, hvor der var en slags torvegade. Ingeborg var dygtig til at handle og forstod at brede sagerne ud, så kunderne kunne få øje på dem. Jens måtte bringe dem ud. Bager Karstensen boede i et stort hus med kampestenssokkel på Oddervej. Huset er jævnet med jorden, og ejendomsmægler Ellerup Kristensen bor i et pænt hus på denne grund. I det gamle hus var der bageri.

Bager Karen Jensen havde brødudsalg i den gamle skole på hjørnet af Oddervej og Jelshøjvej. Hun stammede fra Hørhavegaarden, hvor hun og hendes mand boede i mange år.

Fruergaardene i Skåde omtales i gamle skrifter. Deres beliggenhed er nu fastslået til at skulle være i den lave engstrækning mellem Stenveje og Bushøjgaard. Der ligger endnu et smukt stråtækt hus, solidt bindingsværk med "poldtræ" (ryttere på taget). Dette skulle have været stuehuset til den ene af Fruergaardene, som var to tvillingegårde. Sagnet fortæller, at der skulle være omkommet et par fine fruer, der kørte i karet en mørk nat. De kørte vild i det sumpede terræn, som endnu ligger omkring det gamle stuehus i nord, øst og vest. En del af jorderne, hvor nu gården Stenveje ligger, har hørt til den ene af Fruergaardene. "Stenveje" er bygget i 1916 af sognefoged Mads Caspersen. Jorden til den anden af Fruergaardene er formentlig Bushøjgaard, der ejedes af Daniel Rasmussen 1888-1909. Han overdrog den til sin søn Valdemar Rasmussen, der således er 3. slægtled på gården. Daniel Rasmussens enke byggede en villa ved siden af gården og her bor hendes sønnesøn Tage Rasmussen. Skaadegaard har muligvis også været en del af Fruergaardene, da et stykke eng øst for det gamle stuehus (i Fruergaardene) hører til Skaadegaard i 1917. Teglværksbestyrer Jens Nymarks mor, der hed Ane, var født i det gamle stuehus, der har tilhørt den ene af Fruergaardene, men som nu hører under gården Stenveje.

Skåde Mark.

Københavnsgaard ejes af Ejner Jensen, der i 1925 overtog den efter sin fader Niels Jensen. Det meste af jorden er nu frasolgt, men de skønne gamle bindingsværksbygninger ligger der endnu. Vest for Københavnsgaard ligger ejendommen "København", der i ca. 1916 ejedes af Mikkel Eriksen, der i sin tid har været herskabskusk på Moesgaard. Nu ejes ejendommen af Marius Jensen, der er broder til Ejnar Jensen. Af gamle ejendommme skal nævnes "Hamborg", der i mange år ejedes af tækkemand Johan Pedersen, der omkom ved en stensprængning. Han var en flittig og dygtig mand. "Lybæk" og "Bremen" var gamle huse, der lå neden for Degnens Høj. Mellem Degnens Høj og fodboldspladsen til Skåde Skole går en slugt, der fører ned til Emiliedal Teglværk. Her gik i gammel tid Hads Herreds landevej op forbi førstnævnte ejendommme videre til Moesgaards marker til landsbyen Fulden - og derfra igen over Fløjstrup til Norsminde med bro over til kroen og så videre gennem Hads Herred til Odder.

Skovfoged Nielsen og hustru boede i mange år i Moesgaard skovfogedbolig, men de følte sig altid tilknyttet Skåde Mark. Skovfoged Nielsen havde i sine unge dage været tjener på Moesgaard og fru Nielsen husjomfru hos den gamle kammerherreinde Dahl på Moesgaard. Til ejendommen hørte nogle få tønder land, men desuden var skovfogedhuset og haven et dejligt traktørsted med borde og bænke i have og skov. Der var afholdsbevilling, men det tog man ikke så højtideligt i gamle dage, så hvis gæsterne havde en lille lommelærke (flaske med brændevin) kunne mændene godt få sig en kaffepunch, mens konerne forsynede sig med fru Nielsens gode bagværk til kaffen. Ved juletid havde hun altid friskbagte klejner, der var ekstra gode. Det vidste de mænd, der ved denne tid var til skovauktion, og når de var trætte af at vandre i sneen, var det godt at hvile sig i de varme stuer i skovfogedboligen.

Svensk Lars og Mads Robert boede på Skåde Mark ved Skåde Skov. Skoven tilhørte Holme-Tranbjerg kommune, der solgte skoven og for de indkomne penge byggedes en ny skole i Skåde. Bagved Svensk Lasses hus lidt mod syd fører en stump vej hen til "Blomsterpigens" hus. Hun hed frøken Laursen. Hun havde en søn, der hed Marius. Folk troede, han var lidt småtosset, men i virkeligheden var han et geni, der selv byggede en båd og selv konstruerede en radio, længe før andre havde en radio. Han kunne sikkert været blevet til noget, hvis hans moder havde haft råd til at lade ham lære noget.

Skåde Børnehjem er bygget på en skolelod, der tilhørte Skåde Skole. Den er opført af Kristian Poulsen. Børnehjemmet ligger idyllisk ved Moesgaard skov. Her boede i mange år Kristian Poulsen, der var broder til forhenværende kirkeminister Poulsen. De stammede begge fra Skåde gamle Skole, hvor deres far var lærer. Nu ejes børnehjemmet af kirkeministerens søn, Knud Poulsen.

Teglværker i området.

Af Børge Møller Madsen.

Teglfremstilling er fremstilling af mursten af brændt ler. Fremstillingen begyndte her i landet så tidligt som omkring år 1150. Det var et kostbart materiale - ikke noget for meningmand, hvis huse opførtes af bindingsværk og lerklinede vægge på risfletning. Århus Domkirke blev påbegyndt opført i år 1200 af biskop Peder Vognsen og er opført at det nymodens materiale. Teglfremstilling kræver fint ler af en bestemt slags. Opslæmmet moræneler findes ofte i udkanten af store morænebakker fra istiden. Her i området findes store mængder i Holme Bjerges fremskudte randpartier. Selve bynavnet Skåde betyder "noget fremskudt", f. eks. det yderste af en lang bakkekam. Historien om teglværkerne i Skåde begynder omkring år 1200. Foruden ler skal der bruges store mængder af brændsel til produktionen. Resterne af den ældste teglovn på egnen ses endnu nede ved Moesgaard Strand nord for Fiskerhuset. Ovnen var stadig i brug ind i dette århundrede. Teglværkernes historie her på egnen sluttede den 6. januar 1981, da Emiliedals Teglværks store skorsten blev bortsprængt. Kragelunds Teglværks 45 m. høje skorsten bortsprængtes den 16. marts 1968. På grunden, hvor dette teglværk lå, byggedes Århus Amtsgård. I alle de mellemliggende år udgjorde teglværkerne det nuværende Skåde Sogns hovederhverv. Omkring århundredeskiftet beskæftigedes i sæsonen april-oktober ca. 250 mand på Emiliedal Teglværk og på Slet Teglværk ligeledes 250 mand. Det var en betragtelig del af den mandlige befolkning. Teglværksarbejdet var for de fleste sæsonarbejde. I vintertiden måtte man klare sig, som man bedst kunne ved f. eks. skovarbejde eller andet arbejdsmandsarbejde. Teglværkerne beskæftigede fast nogle få ovnfolk, kuske samt lagerfolk. Vi siger teglværksarbejdere, men det dækker over mange forskellige arbejder. Der var et udbredt hierarki, hvor alle ikke var lige "fine". Der skelnedes mellem brændere og gravere, trillere og strygere, man kunne også høre til ovnfolkene, klamperne eller være lapdreng. Der har været flere mindre teglværker i området, hvad vi kan se af gamle kort, blandt andet ved det nuværende Hans Jansens Hjem. Dette teglværk hed Iversens Teglværk. Kragelund Teglværk omtales første gang den 14. marts 1853 som "forhen Schous Teglværk" på Skaade Mark. Rolf Wilhelm Heide overtog i 1890 Kragelund (gård og teglværk) efter sin far Hans Peter Heide. Selve teglværket lå i umiddelbar nærhed af hovedbygningen. De ældste lergrave kan endnu spores i parken ved hovedbygningen, der senere blev til Hotel Kragelund. Senere måtte man hente leret, hvor amtsgården ligger og hvor det store Kragelund Teglværk blev bygget.

De Forenede Teglværker.

De forenede Teglværker ved Aarhus A/S blev stiftet den 1. april 1905 ved en sammenslutning af Emiliedal Teglværk, der i 1897 var stiftet med Søren Nymark som

direktør, og Tilst Teglværk, der ejedes af Hans Broge. Samtidig købtes Slet Teglværk, og Søren Nymark ansattes som sammenslutningens direktør. Efter sammenslutningen gik man i gang med at indkøbe moderne strygemaskiner til teglstensfabrikation og optage en fabrikation af glaserede varer. Firmaet købte i 1934 Kragelund Teglværk. Produktionene var i 1940 på ca. 30 millioner sten om året og har en udnyttelsesret til et tysk patent til fremstilling af hulsten til etageadskillelser, det såkaldte "Bauma-dæk". Teglværksdriften ophørte i løbet af 1960'erne. Kragelund Teglværk lukkede i 1967, Emiliedal Teglværk kom ud af drift i 1971. I dag er der kun får synlige rester, nogle af teglgravene ses endnu ved Emiliedal Teglværk. Byggemodningen er godt på vej til at slette de sidste spor. Broen til tipvognbanen stod endnu til den blev bortsprængt den 23. april 1991. Inspektørboligen og et par funktionærboliger eksisterer endnu i 1994.